

7. Макаренко М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М. В. Макаренко. – К. : [б. в.], 2006. – 395 с.
8. Темченко В. А. Регистрация, обработка и анализ показателей соревновательной деятельности в спортивных играх / В. А. Темченко // <http://lib.sportedu.ru/Books/XXPI/2006n2/p37-48.htm>
9. Шестаков М. П. Гандбол. Тактическая подготовка / М. П. Шестаков, И. Г. Шестаков. – М. : СпортАкадемПресс, 2001. – 132 с.
10. Эйдер Е. Обучение движению : монография / Е. Эйдер, С. Бойченко, В. Рудник. – Барановичи : Барановичская укрупненная типография, 2003. – 291 с.

УДК 796.011.3
ББК 515.76+514.96

*Іван Глазирін, Валентина Глазиріна,
Людмила Фролова, Діаріуш Наварецький*

ВИЗНАЧЕННЯ ІГРОВОГО АМПЛУА ГАНДБОЛІСТОК ЗА РІВНЕМ РОЗВИТКУ ІГРОВОГО І ТАКТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Вивчається процес формування ігрового і тактичного мислення гандболісток різних ігрових амплуа на етапах багаторічного спортивного вдосконалення. Встановлено рівень розвитку різновидів специфічного мислення гандболісток різної ігрової спеціалізації.

Ключові слова: *ігрове мислення, тактичне мислення, рівень розвитку, ігрові амплуа.*

The process of forming game and tactics thinking of women handball players with the different game part was investigated on the stages of long perfecting. The level of specific thinking variants among the women handball players of various game specializations was determined.

Key words: *game thinking, tactics thinking, development level, game parts.*

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Оптимізація управління тренувального та змагального процесу у спортивних іграх можлива за умови успішних та злагоджених дій команди [1; 5]. При цьому їх колективна діяльність спрямовується на досягнення певної мети і, безумовно, передбачає чіткий розподіл функціональних обов'язків [4].

У спортивних іграх усі гравці на основі своїх задатків, здібностей та підготовленості виконують певні функції, що й визначає їх амплуа. Але, здебільшого, ігрову спеціалізацію обирають спонтанно самі спортсмени або тренери завдяки тривалому спостереженню за їх діяльністю або інтуїції [3]. Певною мірою скоротити цей процес й уточнити його стало можливим із появою методики "Balltest", за допомогою якої можна кількісно виразити індивідуальну схильність до атакуючих чи захисних дій із визначенням їх якісних характеристик [2; 6; 8].

Мета дослідження – розробити шкалу оцінки спеціальної підготовленості гандболісток для визначення їх ігрового амплуа за рівнем розвитку ігрового і тактичного мислення.

Методи та організація дослідження. У дослідженнях взяло участь 120 гандболісток із шести спортивних шкіл України та 6 провідних команд Вищої ліги чемпіонату України віком від 15 до 34 років. Дослідження проводилися протягом 2006–2007 років.

Визначення рівня розвитку ігрового і тактичного мислення гандболісток проводилося за методикою "Balltest" [7].

Результати дослідження. За даними дослідження специфічного мислення гандболісток на різних етапах спортивного вдосконалення створено шкалу оцінки розвитку ігрового і тактичного мислення в захисті та нападі [7].

Згідно з розробленою оцінкою для того, щоб гандболістка мала середній рівень розвитку ігрового мислення в захисті, необхідно правильно вирішити на етапі попередньої базової підготовки від 2 до 3 ситуацій із 15 наданих комп'ютером, для се-

реднього рівня розвитку тактичного мислення в захисті – від 2 до 4 ситуацій, для середнього рівня розвитку ігрового мислення в нападі – від 3 до 7 ситуацій, а для середнього рівня розвитку тактичного мислення в нападі від 4 до 7 ситуацій. Кількість вирішуваних завдань на кожному наступному етапі зростає майже в 1,5–2 рази.

Тобто шкала оцінки вказує як на поступовість формування ігрового і тактичного мислення в процесі набуття гандболістками майстерності, так і на темпи зростання показників. Встановлено, що використовуючи методику “Balltest” можна визначити стан та динаміку специфічного мислення гравців, що може впливати на вибір тактики гри команди при рівних фізичних та технічних можливостях спортсменів [2; 6; 7; 8].

При дослідженні сформованості специфічного мислення гандболісток різних ігрових амплуа на етапах багаторічного спортивного вдосконалення дані 1-го та 2-го етапів не бралися до уваги. Це пояснюється тим, що на цих етапах чіткої спеціалізації за амплуа немає, а гравці можуть виконувати в грі різні функції з метою пошуку найбільш успішної ігрової позиції.

Результати дослідження показали, що на 3-му етапі спортивної підготовки гандболісток найвищі показники тактичного мислення в захисті та нападі мали лінійні гравці – $42,31 \pm 2,07\%$ ($p < 0,001$) і $63,59 \pm 2,09\%$ ($p < 0,001$), ігрового мислення в захисті та нападі – півсередні гравці – $44,36 \pm 1,15\%$ ($p < 0,01$) і $74,12 \pm 2,35\%$ ($p < 0,001$). Найнижчі показники зафіксовані в кутових гравців із тактичного мислення в захисті та нападі – $18,92 \pm 1,13\%$ ($p < 0,001$) і $44,41 \pm 1,36\%$ ($p < 0,01$), а також у лінійних гравців з ігрового мислення в захисті та нападі – $19,06 \pm 1,01\%$ ($p < 0,001$) і $28,57 \pm 1,14\%$ ($p < 0,001$) (табл. 1).

Таблиця 1

Показники тактичного та ігрового мислення гандболісток різних ігрових амплуа на етапах багаторічного спортивного вдосконалення ($M \pm m$)

Етапи підготовки	Різновид мислення	Тактичне мислення в захисті, %	Тактичне мислення в нападі, %	Ігрове мислення в захисті, %	Ігрове мислення в нападі, %
	амплуа гравців				
3-й етап спеціалізованої базової підготовки	кутовий	18,92±1,13	44,41±1,36	25,14±1,11	60,45±2,03
	півсередній	26,38±1,29	48,25±1,75	44,36±1,15	74,12±2,35
	центральний, розігруючий	27,49±1,46	61,63±2,06	40,83±1,24	51,26±1,82
	лінійний	42,31±2,07	63,59±2,09	19,06±1,01	28,57±1,14
4-й етап підготовки до вищих досягнень	кутовий	24,69±1,58	59,67±1,62	30,26±1,33	74,71±1,76
	півсередній	32,64±1,18	60,55±2,08	51,28±1,97	74,10±2,30
	центральний, розігруючий	33,15±1,21	81,22±2,16	48,44±1,51	58,94±1,88
	лінійний	51,22±1,99	80,49±2,11	25,56±1,19	31,53±1,47
5-й етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей	кутовий	29,75±1,81	64,75±1,68	34,50±1,53	91,52±2,38
	півсередній	39,67±1,50	63,25±2,62	61,67±2,23	87,46±2,85
	центральний, розігруючий	39,55±1,55	88,78±2,07	60,54±2,47	79,56±2,55
	лінійний	63,45±2,02	86,97±2,46	32,55±1,07	40,67±1,73

На 4-му етапі спортивного вдосконалення гандболісток встановлено, що найвищі показники тактичного мислення в захисті мали лінійні гравці – $51,22 \pm 1,99\%$ ($p < 0,001$), тактичного мислення в нападі – центральні та лінійні гравці – $81,22 \pm 2,16\%$ і $80,49 \pm 2,11\%$ ($p < 0,001$), ігрового мислення в захисті – півсередні і центральні – $51,28 \pm 1,97\%$ і $48,44 \pm 1,51\%$ ($p < 0,01$), ігрового мислення в нападі – кутові та півсередні гравці – $74,71 \pm 1,76\%$ і $74,10 \pm 2,30\%$ ($p < 0,001$). Найнижчі показники тактичного мислення в захисті показали кутові гравці – $24,69 \pm 1,58\%$ ($p < 0,01$), тактичного мислення в нападі – кутові та півсередні – $59,67 \pm 1,62\%$ і $60,55 \pm 2,08\%$ ($p < 0,001$), ігрового мислення в захисті – лінійні та кутові гравці – $25,56 \pm 1,19\%$ і $30,26 \pm 1,33\%$ ($p < 0,01$), ігрового мислення в нападі – лінійні гравці – $31,53 \pm 1,47\%$ ($p < 0,001$).

Дослідження мислення гандболісток 5-го етапу показали, що найвищі показники тактичного мислення в захисті мали лінійні гравці – $63,45 \pm 2,05\%$ ($p < 0,001$), тактичного мислення в нападі – центральні та лінійні гравці – $88,78 \pm 2,07\%$ і $86,96 \pm 2,46\%$ ($p < 0,001$), ігрового мислення у захисті – півсередні та центральні – $61,67 \pm 2,23\%$ і $60,54 \pm 2,47\%$ ($p < 0,001$), ігрового мислення в нападі – кутові та півсередні гравці – $91,52 \pm 2,38\%$ і $87,46 \pm 2,85\%$ ($p < 0,001$). Найнижчі показники тактичного мислення в захисті мали кутові гравці – $29,75 \pm 1,81\%$ ($p < 0,01$), тактичного мислення в нападі – кутові та півсередні – $64,74 \pm 1,68\%$ і $63,25 \pm 2,62\%$ ($p < 0,01$), ігрового мислення в захисті – кутові та лінійні гравці – $34,50 \pm 1,53\%$ і $32,55 \pm 1,07\%$ ($p < 0,001$), ігрового мислення в нападі – лінійні гравці – $40,67 \pm 1,73\%$ ($p < 0,001$).

Таким чином, на етапах багаторічного спортивного вдосконалення гандболісток співвідношення показників різновидів мислення гравців різних ігрових амплуа певною мірою відрізняється.

Порівняльний аналіз пріоритетів у розвитку різновидів специфічного мислення показав достовірно вищі показники в лінійних гравців на всіх досліджуваних етапах підготовки ($p < 0,001$). Аналіз результатів дослідження тактичного мислення в нападі вказує на суттєво вищі показники його розвитку в центрального та лінійного гравця як на 3-му, 4-му, так і 5-му етапах спортивного вдосконалення ($p < 0,001$). А показники ігрового мислення в захисті виявилися найвищими в півсереднього та центрального гравців на всіх досліджуваних етапах ($p < 0,001$).

Слід відмітити також позитивну динаміку змін ігрового і тактичного мислення гандболісток у процесі багаторічної спортивної підготовки всіх ігрових амплуа, подібно до динаміки тактичного мислення в захисті.

Стосовно ігрового мислення в нападі, то на 3-му етапі суттєво вищі показники мали гандболістки, що виконували функції півсередніх ($p < 0,001$), на 4-му етапі – гандболістки, що виконували функції кутових та півсередніх ($p < 0,001$), а на 5-му етапі, окрім вищевказаних, – гандболістки, що виконували функції центральних ($p < 0,001$). При цьому найкращий показник із них у кутових гравців, який до того ж є найвищим з усіх видів мислення – $91,52 \pm 2,38$.

Таким чином, з допомогою методики діагностування ігрового і тактичного мислення можна визначити ігрове амплуа гандболісток та їх ефективність у певній спрямованості дій, а саме пріоритетне використання гравців на захисних чи нападаючих позиціях гри.

Використовуючи ж шкалу оцінки, можна встановити не тільки рівень розвитку різновидів специфічного мислення гандболісток різних ігрових амплуа на етапах багаторічного спортивного вдосконалення, але й з високою вірогідністю визначати ігрову спеціалізацію гандболістів (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Оцінка тактичного мислення гандболістів різних ігрових амплуа на етапах багаторічного спортивного вдосконалення (%)

Різновид мислення	Етап підготовки амплуа гравців	Рівень розвитку	3 етап спеціалізованої базової підготовки	4 етап підготовки до вищих досягнень	5 етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей
Тактичне мислення в захисті	кутовий	Вище середнього	>26,67	>33,33	>26,67
		Середній	13,33–26,67	20,00–33,33	26,67–40,00
		Нижче середнього	<13,33	<20,00	<40,00
	півсередній	Вище середнього	>33,33	>40,00	>46,67
		Середній	20,00–33,33	26,67–40,00	33,33–46,67
		Нижче середнього	<20,00	<26,67	<33,33
	центрального, розігруючий	Вище середнього	>33,33	>40,00	>46,67
		Середній	20,00–33,33	26,67–40,00	33,33–46,67
		Нижче середнього	<20,00	<26,67	<33,33
	лінійний	Вище середнього	>46,67	>60,00	>73,33
		Середній	33,33–46,67	40,00–60,00	53,33–73,33
		Нижче середнього	<33,33	<40,00	<53,33
Тактичне мислення в нападі	кутовий	Вище середнього	>53,33	>66,67	>73,33
		Середній	40,00–53,33	46,67–66,67	60,00–73,33
		Нижче середнього	<40,00	<53,33	<60,00
	півсередній	Вище середнього	>53,33	>66,67	>73,33
		Середній	40,00–53,33	46,67–66,67	53,33–73,33
		Нижче середнього	<40,00	<46,67	<53,33
	центрального, розігруючий	Вище середнього	>73,33	>86,67	>86,67
		Середній	53,33–73,33	66,67–86,67	73,33–86,67
		Нижче середнього	<53,33	<66,67	<73,33
	лінійний	Вище середнього	>73,33	>86,67	>86,67
		Середній	53,33–73,33	66,67–86,67	73,33–86,67
		Нижче середнього	<53,33	<66,67	<73,33

Таблиця 3

Оцінка ігрового мислення гандболістів різних ігрових амплуа на етапах багаторічного спортивного вдосконалення (%)

Різновид мислення	Етап підготовки амплуа гравців	Рівень розвитку	3 етап спеціалізованої базової підготовки	4 етап підготовки до вищих досягнень	5 етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей
Ігрове мислення в захисті	кутовий	Вище середнього	>33,33	>40,00	>46,67
		Середній	20,00–33,33	26,67–40,00	33,33–46,67
		Нижче середнього	<20,00	<26,67	<33,33
	півсередній	Вище середнього	>53,33	>60,00	>66,67
		Середній	40,00–53,33	46,67–60,00	53,33–66,67
		Нижче середнього	<40,00	<46,67	<53,33
	центрального, розігруючий	Вище середнього	>46,67	>53,33	>66,67
		Середній	33,33–46,67	40,00–53,33	46,67–66,67
		Нижче середнього	<33,33	<40,00	<46,67
	лінійний	Вище середнього	>26,67	>33,33	>40,00
		Середній	13,33–26,67	20,00–33,33	26,67–40,00
		Нижче середнього	<13,33	<20,00	<26,67
Ігрове мислення в нападі	кутовий	Вище середнього	>66,67	>73,33	>86,67
		Середній	53,33–66,67	60,00–73,33	66,67–86,67
		Нижче середнього	<53,33	<60,00	<66,67
	півсередній	Вище середнього	>73,33	>80,00	>86,67
		Середній	60,00–73,33	66,67–80,00	73,33–86,67
		Нижче середнього	<60,00	<66,67	<73,33

центральный, розігруючий	Вище середнього	>60,00	>66,67	>80,00
	Середній	46,67–60,00	53,33–66,67	60,00–80,00
	Нижче середнього	<46,67	<53,33	<60,00
лінійний	Вище середнього	>33,33	>40,00	>46,67
	Середній	20,00–33,33	26,67–40,00	33,33–46,67
	Нижче середнього	<20,00	<26,67	<33,33

Так, для того, щоб уже на етапі спеціалізованої базової підготовки прогнозувати ігрове амплуа кутового гравця, необхідно отримати в тестуванні показники тактичного мислення в нападі не нижче 53,33%, а ігрового мислення в нападі – не нижче 40,00%. Показники тактичного мислення в нападі та ігрового мислення в захисті від 40,00%, а також ігрового в нападі від 60,00% вказуватимуть на півсереднього гравця. Для центрального, або розігруючого гравця, характерними будуть показники тактичного мислення в нападі не нижче 53,33% та ігрового мислення в нападі не нижче 46,67%. А якщо тактичне мислення в захисті вище 33,33%, а тактичне мислення в нападі вище 53,33%, то такий гравець може виконувати функції лінійного гравця.

Використовуючи шкалу оцінки специфічного мислення гандболістів етапу підготовки до вищих досягнень, можна також здійснювати комплектацію команд майстрів. У кутові відбирати гравців, які матимуть показники тактичного мислення в нападі від 53,33%, а ігрового мислення в нападі – від 60,00%. На роль півсередніх підійдуть гравці, в яких виявляться показники тактичного мислення в нападі та ігрового мислення в захисті вище 46,67%, а ігрового мислення в нападі – вище 66,67%.

Функції центрального або розігруючого, може виконувати гравець, показники ігрового мислення в захисті якого зафіксовані вище 40,00%, ігрового мислення в нападі вище 53,33% та тактичного мислення в нападі вище 66,67%. Лінійних гравців можна відбирати при показниках тактичного мислення в захисті вище 40,00% та тактичного мислення в нападі – 66,67%.

Для комплектації збірних команд можна використовувати шкалу оцінки специфічного мислення етапу максимальної реалізації індивідуальних можливостей, за якою лінійні гравці повинні мати показники тактичного мислення в захисті не нижче 53,33% і тактичного мислення в нападі – не нижче 73,33%, кутові гравці – тактичне мислення в захисті – не нижче 40,00% та ігрове мислення в нападі – не нижче 66,67%, півсередні гравці – ігрове в захисті – не нижче 53,33% та ігрове в нападі – не нижче 73,33%, а також центральні гравці – тактичне мислення в нападі – не нижче 73,33% та ігрове мислення в захисті – не нижче 46,67%.

Висновки

1. Багаторічна підготовка в спортивних іграх сприяє формуванню ігрового амплуа гравців, яке визначається спонтанно самими спортсменами або в результаті тривалих спостережень чи інтуїції тренерів. Застосування сучасних автоматизованих методик розширили й уточнили процес вибору ігрової спеціалізації.

2. За шкалою оцінки рівень вище середнього мають кутові гравці з ігрового мислення в нападі, лінійні гравці – з тактичного мислення в захисті та нападі, півсередні – з ігрового мислення в захисті та нападі, а також розігруючі гравці – з тактичного в нападі та ігрового мислення в захисті.

3. Визначений рівень розвитку ігрового й тактичного мислення гравців різних ігрових амплуа можна використати як для пріоритетності нападаючих чи захисних дій у змагальній діяльності, так і для прогнозування ігрової спеціалізації на ранніх етапах спортивного вдосконалення, а також при комплектуванні команд майстрів і збірних.

Вивчення залежності змагальної діяльності гандболісток різних ігрових амплуа від спеціальних здібностей із метою розробки комплексного підходу до відбору за ігровими функціями в команди майстрів та збірні.

1. Баландин В. И. Прогнозирование в спорте / В. И. Баландин. – М. : Физкультура и спорт, 1986. – 172 с.
2. Глазирін І. Визначення сформованості ігрового і тактичного мислення спортсменів у спортивних іграх / І. Глазирін, Л. Фролова, Г. Зганяйко // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми юнацького спорту”. – Херсон : [б. в.], 2007. – С. 58–64.
3. Игнатъева В. Я. Подготовка гандболистов на этапе высшего спортивного мастерства / В. Я. Игнатъева, В. И. Тхорев, И. В. Петрачева. – М. : Физическая культура, 2005. – 276 с.
4. Макаренко М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М. В. Макаренко. – К. : [б. в.], 2006. – 395 с.
5. Матвеев Л. П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты / Л. П. Матвеев. – С.Пб. : Лань, 2005. – 384 с.
6. Фролова Л. С. Ігрове та тактичне мислення гандболістів і їх тестування / Л. С. Фролова, О. О. Фролов, І. Д. Глазирін // Слобожанський вісник. – 2007. – № 11. – С. 20–24.
7. Фролова Л. С. Методика діагностики спеціальних розумових здібностей гандболісток / Л. С. Фролова, І. Глазирін // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 1. – С. 109–113.
8. Glazyrin I. D. Forming of the handball players' game and tactincs thinking the process of long-term training / I. D. Glazyrin, L. S. Frolova // Матеріали симпозиуму “Annales universitatis Curie-Sklodovska”. – Люблін : [б. в.], 2008. – С. 17–19.